

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

УДК 159.923

Олена Володимирівна ЗЕМЛЯНСЬКА,

професор кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

 <https://orcid.org/0000-0001-6547-2621>

КАТЕГОРІЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Проведено аналіз поняття професіоналізації в психології як процесу включення людини в мир професійної діяльності. Використовується, перш за все, в дослідженні проблем професійної підготовки, процесу становлення професіонала, психологічних проблем професіоналізму тощо.

Динаміка розвитку науки, як і динаміка досліджуваних нею явищ, знаходить своє відбиття в поняттях і категоріях. Аналіз включення в науковий оборот поняття «професіоналізація» вітчизняними авторами свідчить про те, що чим інтенсивніше це відбувалося, тим більше збагачувався його зміст. Причому кожна наука привносила в це поняття ознаки своєї предметної області, розвиваючи його зміст і обсяг.

Найбільш активний розвиток дане поняття одержало в педагогіці й психології, де його зміст відбивав процеси підготовки до праці; психологію професійної діяльності, її вплив на психіку людини; спеціалізацію й прагматизацію освітніх програм, профорієнтацію, профадаптацію. Професіоналізація розглядається нами в трьох аспектах: як соціальне явище; як процес оволодіння людиною професійною діяльністю, придбання професійно важливих якостей; як система суспільних інститутів, що регулюють процес освоєння професійної ролі. У суспільній свідомості це поняття есплікується як процес оволодіння професією, становлення професіонала. Найчастіше воно виступає як синонім поняття «професійний розвиток», що найбільше часто зустрічається в закордонній літературі. Процес професіоналізації є предметом постійного дослідницького інтересу вчених і практиків у зв'язку з його високою соціальною значимістю. Аналіз підходів дозволяє виділити два аспекти розгляду цієї проблеми: соціально-економічний і психолого-педагогічний. Перший вивчає рух і формування трудових ресурсів, економічний і виробничий

потенціал, специфіку ринків зайнятості й робочої сили. Другий розглядає професіоналізацію як процес, що є двостороннім. З одного боку, це процес входження людини в професійне середовище, засвоєння їм професійного досвіду, оволодіння стандартами й цінностями професійного співтовариства; з іншого боку – це процес активної реалізації себе, безперервного професійного саморозвитку, самовдосконалення.

Найчастіше воно виступає як синонім поняття «професійний розвиток», що найбільше часто зустрічається в закордонній літературі. Процес професіоналізації є предметом постійного дослідницького інтересу вчених і практиків у зв'язку з його високою соціальною значимістю.

В сфері діяльності дослідження обумовлені «каталогом, що розширюється» (термін О. М. Леонтьєва) діяльностей, з якими зіштовхується людина й суб'єктивна значимість яких для нього неоднозначна. Досліджуються компоненти діяльності і її регулятори, а також психологічні характеристики, що є системоутворюючими психологічного профілю даної професійної діяльності [1].

Аналіз процесу професіоналізації, проведений у рамках концепції системогенезу діяльності, спонукав Ю. П. Поваренкова до визначення загальної структури моделі професіонала в цілому, її дослідженню й конкретизації стосовно до умов кожної зі стадій професіоналізації [3]. Істотним у даному підході є доказ того, що архітектоніка психологічної системи діяльності може бути використана для опису активності особистості на різних стадіях професіоналізації. Можна виділяти три стадії професіоналізації: адаптацію, становлення й стагнацію, а розгляд професійного розвитку як безперервного процесу самопроєктування особистості дозволяє вичленувати три стадії перебудови особистості: самовизначення, самовираження й самореалізацію.

А. К. Маркова звертається до аналізу співвідношення соціалізації й професіоналізації, розводячи ці поняття й процеси й визначаючи професіоналізацію як одну зі сторін соціалізації, подібно тому, як становлення професіонала -- один з аспектів розвитку особистості. Вона пропонує чотири варіанти співвідношення професійного й особистісного простору, а також визначає рівень і спрямованість особистісного й професійного розвитку [2].

Для виявлення змістовних характеристик процесу професіоналізації особистості необхідно, насамперед, визначити поняття «професія» і «професіонал». Методологічні й понятійні підстави психологічних досліджень процесу професіоналізації багато в чому визначаються тим акцентом, що заставляється в тлумаченні даних понять.

У більшості вітчизняних і закордонних психологічних досліджень поняття «професія» і «професіонал» розглядаються в контексті декількох дійсностей, основні з яких задаються через наступні визначення [2, 3]: професія як активність суб'єкта – професіонал як суб'єкт діяльності;

професія як предметна діяльність – професіонал як фахівець, спеціально навчена людина; професія як співтовариство професіоналів.

Теоретична модель професіоналізації як процес включення людини в мир професійної діяльності використалася в дослідженні проблем професійної підготовки, процесу становлення професіонала, психологічних проблем професіоналізму. У суспільній свідомості це поняття есплікується як процес оволодіння професією, становлення професіонала.

Різне змістовне наповнення даних понять спричиняється різні аспекти розгляду процесу професіоналізації, його основних характеристик, механізмів і закономірностей. Необхідність появи суб'єктів праці була і є однієї із ключових характеристик соціально-культурної ситуації. Суб'єкт праці розглядається у протиставленні безвідповідальному, пасивному виконавцеві.

Базовими характеристиками професіонала як суб'єкта діяльності є: активність, що полягає в самостійному, свідомому визначенні мети діяльності й можливостей її досягнення; цілеспрямованість діяльності, підсумком виконання якої є реальна зміна ситуації, об'єкта, на які ця діяльність була спрямована; принципово штучний характер діяльності, що полягає в тому, що будь-якій дії передують її уявне відтворення, що включає операції, засоби, умови й очікувані результати її виконання [4]. Професіоналізація при такому співвідношенні розглянутих понять являє собою процес становлення суб'єкта діяльності.

Таким чином, професіоналізація розглядається як процес становлення професіонала, що здійснюється протягом всього його життя. Професіоналізація з'являється як спосіб буття, спосіб самореалізації людини, становлення його суб'єктності, що дозволяє самостійно й творчо будувати й розвивати власну професійну діяльність. Процес становлення професіонала включає формування й розвиток як ціннісно-сислової, так і операційно-предметної сторін діяльності в їх взаємозв'язку. Професіоналізм слід розуміти не просто як деякий вищий рівень знань, умінь і результатів людини в цій області діяльності, а як певну системну організацію свідомості, психіки людини.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Землянская Е. В. Психология руководителя : монография. Харьков : Золотая миля, 2006. 578 с.
2. Маркова А. К. Психология профессионализма. М. : Междунар. гуманитарный фонд, 1996. 312 с.
3. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. М. : УРАО, 2002. 160 с.
4. Татенко В. О. Суб'єкт психічної активності в онтогенезі : автореф. дис. ... д.-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 1997. 44 с.

Отримано 24.02.2020

